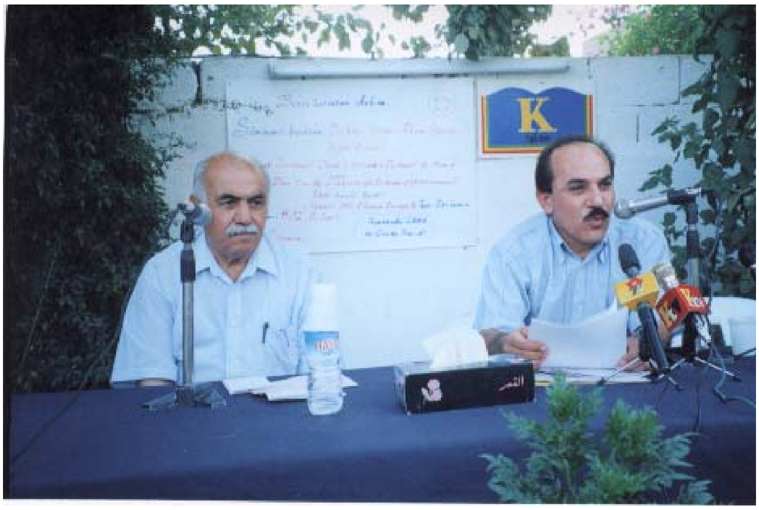

کۆڕی بەڕێز / د . خەیری شێخانی

" ئێزدیاتی ـ مێژوو و نەتەوە "

بەناوی ئێزدانی پاك

بەناوی خۆم و دەستەی بەرێوەبەرو هەموو ئەندامانی بنگەی لالشی یی رەوشەنبیری و کۆمەڵایەتی لە شاری دهۆك زور بەخێر هاتنی ئێوەی بەرێز ئەکەم . هەروەها زۆر سپاسی بنکەی کاوەی رەوشەنبیری کوردی لە هەولێری پایتەخت ئەکەم بۆ هاوکارییان لەگەڵ بنگەی لالش بۆ بەستنی وەرزی رەوشەنبیری خۆمان .

★ داوای لێبوردن ئەکەم ئەگەر لە قسەکانم تێنەگەن چونکە زاراوی من لە ئەصلدا بادینی یە بابەتی ئێزدیاتی... مێژوو و نەتەوم هەلبژاریت لەبەر چەند ئەگەرێکی گرنگ وەك :

1- مێژووی ئایینی ئێزدی زۆر کۆنە لە رۆژ هەڵاتی ناوەراست و ئەتوانم بلێم کۆنترین ئاینە لە کوردستان .

2- ئێزدیاتی لە زۆر قۆناغدا تێپەڕیوە و تووشی ژمارەیەکی زۆر لە حەمەلاتی ئەنفال و جینوساید بووە .

3- مێژووی ئێزدیەکان بەشێکە لە مێژووی نەتەوەی کورد .

4- بەشێکی زۆر لە مێووی کۆنی ئێزدیەکان رۆشەن نییە نە بۆ ملەتی کورد و نە بۆ خودی ئێزدیەکانیش .

5- زۆربەی زۆری ئەو مێژوو نووسانە کە کتێب یان بابەتیان هەن لەسەر ئایینی ئێزدی بە ئینسافیان نە نووسیوە لەبەر ئەگەری شوفیزمی ئایینی یان شۆفینیزمی نەتەوەیی . زۆربەی نووسەرانی عەرەب وەك عبد الرزاق الحسنی و سعید الدیوەچی و سامی الاحمد و هندێك ئەلێن کە ئێزدی عەرەبن و یزید بن معاویە ئایینی ئێزدیاتی دروستکردیە .... هندێك ئەلێن ئێزدی فرقەیەکی خەوارجن و لە ئیسلام جودابوونەو بەکفرو ئیلحاد لە قەلەم دەدەن .

بەلام لەلایەکی ترەوە جورج حبیب و توفیق و هبی نووسینەکانیان ئەلێن کە ئێزدیاتی کۆنترین ئایینە لە کوردستان و پاشماوەی میترایزم و ئایینی پیرۆزی زەردەشتییە .

لێکۆلینەوە لەسەر مێژووی ئایینی ئێزدی ئاسان نیە ، چونکە هیچ ژێدەرێکی کۆن یان کتێبێکی پیرۆز لەبەر دەستمان نییە باس لەو مێژووە بکات . ئەوەی هەمانە ئێستا چەند تێکستی ئلیینی شەفاهینە بە زمانی کوردی کە پێ ئەلێین (قەول) . ئەم قەولانەش باسی مێژووناکەن تەنانەت باسی میتولوجیاو کاری باش و دروستبوونی کەون و پەیدابوونیمرۆڤ و مەلائیکە و دوای مردن وەك كراس گهۆرین (ئانکو تناسخ الارواح) و بەهشت و جەهنم و هتد ... دکەن . ئەم تێکستانەش زۆر مومکنە گۆڕانکاری بەسەردا هاتبێ چونکە بە شێوەیێکی شفاهی ماون ، جگە لە ئەمەش هیچ کیتابی پیرۆز وەك قورئان و تەورات و ئینجیل و ئاڤێستا لەبەر دەستمان نەماون ، مومکنە لەوەختێك هەبێ بەلأم لەبەر ئەو فرمانانە یان (ئەنفالانە) کە ژمارەیان زۆر زۆرە بەسەر ئێزدیەکان هاتوون لە درێژایی زیاتر لە هەزار سالێ ڕابوودوو ئەم کتێبە پیرۆزە نەمابێ . یانیش مومکنە کیتابی ئاڤێستای پیرۆزیی خۆمانش بێ وەك ئایینی ئێزدی بەلأم لەبەر دوور بوون لەسەنتەری ئایینی زەردەشتی و ئەو هەموو کارەسات و ئەنفالانە ئێمەش ئێستا نەزانین کە ئی خۆمانە یان نە .

جا لەبەر ئەم ئەگەرانە ... بۆ زانینی مێژووی ئایینی ئێزدی ئێمە جا لەبەر ئەم ئەگەرانە ... بۆ زانینی مێژووی ئایینی ئێزدی ئێمە نا چارین دیراسەیەکی موقارن بیکەین ما بەینی ڕێ و ڕەسمەکانی ئێستای ئێزدیەکان و ئەوانەی عەقائید و ئایینەکانی کۆنی کورد . ئەو ڕێ و ڕەسمەکانی کە ئێستا هەمانە یان تا ئەمڕۆ موحافەزەمان لەسەر کردییە دەگەڕێنەوە بۆ سەردەمی ئایینی میترایزم کە لە پێش ئایینی زەردەشتی هەبوو ، هەلبەت ئایینی زەردەشتی پەیدابوو نێزیکی 700 سال پێش زایینی ، ئایینی زەردەشتی زۆر گۆڕانکاری لەسەر ئایینی میترایی کرد وەم ئیمان بە خوادا (ئانکو ئاهۆرا مەزدا و نەهێلانی خودا وەندەکانی هەرە گەورەیان (ڕۆژ) گەڕایەوە و زەردەشت بەخۆی گوتی کە ڕۆژ 9 ڕۆناکی ئاهوا مەزدایە و ئاگر سیمبۆلی ڕۆژە لەسەر عەرد .

ئەو ڕێ وڕەسمانەی کە ئێمە (ئێزدیەکانی ئەمڕۆ) ئەکەین زۆر تەشابوهیان هەیە لەگەڵ ئەوانەی کە لەسەردەمی میترائییەکان دەکران لەگەڵ ئەوانەی لەسردەمی میترائییەکان دەکران لەگەل جیاوازی کە ئێمە خودا یان یەزدان پەرێسین ئانکو عیبادەتی خودا ئەکەین وەك ئایینی زەردەشتی و مەسیحی و یەهوودی و ئیسلامی .

تەگابوقی ئایینی ئێزدی لەگەڵ ئایینی میترایی و زەردەشتی لەم خالأنەی خوارەوە دیار دەبن : -

1- <u>پیرۆزی (ڕۆژ) یان خۆر</u> : -

ڕۆژ لەلای ئێزدییەکان زۆر پیرۆزە ، هەروەها ڕۆناکی و ئاگر . ئەمەش مەعنای ئەوە نییە کە ئێزدی عیبادەتی ڕۆژ ئەکەن یان ڕۆژ پەرێسن چونکە ئێمە عیبادەتی خوا ئەکەین کە هەر ئەو خوایەیە ئایینەکانی تری ئێستا عیبادەتی دەکەن .

- ئێزدی لەکاتی نوێژکردن یان دوعا کردن لە بەیانی و نیوەڕوانێ وئێوارە بەریان یان ڕوویان لە شوێنێ ڕۆژ ئەبێ ئانکو لە بەیانی بەرەو ڕۆژ هەلأت و نیوەڕوانێ بەرەو باشوور و ئێوارە بەرەوڕۆژئاوا . لێرە ڕۆژ قیبلەی ئێمەیە .
- ئێزدی سوێند بە ڕۆژ و بە ڕۆناکی و بەئاگر ئەخۆن .

- ئێزدیئەلێن رۆژ رۆناکی خوایە بۆ ئەم کەونە و ژێدەری گەرمی و ژیانە بۆ مـرۆڤ و ڕووەك و گیانەوەرەکان .
- مرۆڤی ئێزدی ماچی ئەو عەردە ئەکات کە لە بەیانی بۆ یەکەم جار تیشکی رۆژ لێ ئەدەات .
- قوبەکانی بەرستگەی لالشی پیرۆز دروسـتکراون بەشـیوەی تیشـکەکانی رۆژ . ئـانکو بەشـێوەی (مەخروطی) .
- وەك گوتمـان ئـاگریش پـیرۆزە چونکە سـیمبولی رۆژە لەسـەر عـەرد لـەبر ئـەوەش سـوێند پـێ ئەخۆین و حەرامە (تف) کەینە سەر ئاگر یان (میز) کەینە سەر ئاگر) .
- لەناو پەرستگەی لالش ، پەرستگەیەکی بچووك هەیە بەناوی شێشمس یان شێشـم کـە یەکێکـە لەهەرە پیرۆزە پەرستگاکان و خوداوەندەکانی پەرستگەی لالش . پەرستگای شێشـم ئـەو شـوێنەیە کـە 0 گایەکـە) لـە جـەژنی (جـەما) لـەبر ئـەکوژرێ .... لـەناو بابەتەکـەم دا دێمـە سـەر ئـەم مەسەلەی کوشتنی گاو پەرستەگەی رۆژ یان شێشم .
- لـە پەرسـتگەی لالـش لەهـەر (چوارشـەم) 366 شـەمال یـان (چـرا) هـەل دەکـەن یـان هەلدەگیرسێنن وبۆ ئەم چرایانەش شوێنی تایبەت هەیە . ژمارەی چرایەکان ژمارەی رۆژانی ساڵە کە 366 رۆژن . جگە لەمەش لە جەژنەکانی (چلەی هاوین) و (جەما) بەشەو ڕێ و ڕەسمێکی ئایینیٚ دەکریٚ کە پیٚ ئەلێن (سەما) یان گۆڤەندی سەما ، سەما گۆڤەنـدێکی ئایینیـیە و بەشـەو دەکریٚ لەبـەر دەنگی مۆسـیقای ئـایینی کـە ئەوانـەش (دەف) و (شـباب) پـیٚ ئـەلێن . هـەر بـۆ زانینتان ئامێررەکانی مۆسیقا } دەف و شباب و تەمبوور و دهۆڵ و زرنا پیرۆزییەکان هەیە لـەناو ئێزدیەکان { .

لە سەمادا حەوت کەس بەشـدار دەبـن ، ئـەوانیش پیـاوی ئـاینین و ژمـارەی حـەوت تەمسیلی ژمـارەی حـەوت مەلائیکـەت ئـەکات . ئـەم حـەوت بەشـداربووانە (3) جار لـە دۆری ئـاگر و بەحەرەکەیـەکی تایبەت لەگەل دەنگی دەف و شـباب و گۆتنی تێکسـتەکانی ئـایینی ئەسـووڕێن . لـە هـەموو شـەوەکانی جەژن ئەم سەمایە ئەکریٚ .

- ئێمە (3) رۆژ بە رۆژوو ئەبین لەمانگی کانوونی یەکەم و رۆژی چوارەم جەژنە . ئەم هەرسیٚ رۆژانەش کورترین سیٚ رۆژی سالن و رۆژی چوارەم رۆژ دەست پێئەکەت درێژ دەبیٚ . ئێزدی ئەلێن کە لەو سیٚ رۆژانە (رۆژ) تەنگاو دەبیٚ لەبەر ئەوەش بە رۆژ و ئەبن و کە لـە رۆژی چـوارەم رۆژ درێژ ئەبیٚ دەست بە چەژن و خۆشی ئەکەن چونکە رۆژ لەنەمان رزگار دەبیٚ .
- (گورکا گای یان گوریا گای) (شعلة الثور) یەکە لە جەژنەکانی ئایینی ئێزدی . ئـەم جەژنـە لە کۆتایی مەوسمی چاندن دەکریٚ کە جۆتیارەکان چاندن بە دووایی دەیێنن و ئەم جەژنە لامانگی دووازدە دەکریٚ . لە ئێواری رۆژی جەژن هەرماڵێك ئاگر هەلدەکات لەبەر دەرگای حەوشەکە و کە جۆتیارەکە دەگەرێتـەوە مالـەوە (خـۆ دسـەررا دهاڤێـت) (یقفـز علـى النـار) لەگـەل ئەنـدامانی خێزان و منالەکانی گەڕەکەکە ، هەروەها شرینیٚ بەلاو دەکرێت . هەلکرنی ئاگر نیشانەی پیرۆزییە چونکە ئاگر باشترین دیارییە پێشکەش جۆتیار دەکریٚ . هـەروەها چـاندن بـەخۆیش پیرۆزیـەکی تایبەت هەیە لەکن ئێزدیەکان .

ئەگەر ئێمە سەیری عباداتی زۆربەی میللەتانی کۆنی میزۆبۆتامیاو ئێران و ئەناضول و خوارووی عیراق و تا میسر و یونانیش بیکەین ئەبینین کە (رۆژ) خوداوەندی هەرە گەورەیە لە عیبادەتی ئەو میللەتانە . هەر میللەتێك لەو میللەتە کۆنانە ناوێك بۆ رۆژ یان دانابوو وەك خوداوەندی گەورە . بۆ نموونە :

لەلای سۆمەرییەکان ناوی (أنلیل) یان (أوتودنگر) بوو ئانکو خوداوەندی رۆژ .

لە یوانی کۆن ناوی (تیۆس یان هۆلیوس) بوو ئانکو خوداوەندی رۆژ .

لەلای رۆمانییەکان (سۆل) بوو . لە زامنی نەبەطی (تموز) بوو .

لەلای میسرییە کۆنەکان (رع یان راع) بوو . لەلای بابلییەکان (شمش) بوو و لە میترایيزم دا (میترا)بوو . لەئایینی زەردەشتی رۆژ و ئاگر پیرۆزییەکی زۆریان هەیە . ئاگری پیرۆزی زەردەشتییەکان ئەوە چەندین ساڵە هەر گیرساوە لە پەرستگای شاری یەزد لە ئێران . لە ئایینی زەردەشتی وابوو کە مرۆڤێك بمرێ لەسەر بورجێکی بەرز دادەنێن و وایان حساب دەکرد کە ئاهۆرامەزدا ئەو مرۆڤە یان جوثةیە لە ئایینی زەردەشتی ئەلێن کە ئاهۆرامەزدا تەکلیفی (رۆژ) ئەکات بۆ ئەوەی گونەهباری و شەرو خراپی لەسەر عەرد و ناو بەشەر نەمینێ . لەلای ئێزدیەکانیش ئەلێن کوەخوا تەکلیفی رۆژ یان طاووس مەلەك ئەکات بۆ پاکگردنی بەشەرییەت لە گوننەهباری و شەرو خراپی و بەلاوکردنی خێرو خۆشی و بەرەکەت و خۆشەویستی میترایيزم بەلاوبوو لە ئیچران ومیزوپۆتامیا و ئەناضول و خوارووی عیراق و تاحدوودی میسر و یۆنان .

میترائییەکان باوریان وابوو کە میترا لە شکەوتێك لەدایك بووە لە 25 ی کانوونی یەکەم کە رۆژی ئینقیلابی زستانە (ئانکو الانتقلاب الشتعری) ، ئەم لە دایك بوونەش یان قورتال بوونی رۆژ لە نەمان دووای کورترین (3) رۆژ لە سالدا هەر وەکو جەژنی (ئێزدی) یە دووای (3) رۆژیبە رووژی بوون لەکن ئێزدیەکان و بە عەینی مەبەست .

ئێستاش جەژنی رۆژیەکانی ئێزدی لەکنمان لە عەینی وەخت دەکرێ بە نێزیکەی یەك حەفتە پیچش (25) ی کانوونی یەکەم . لەکن میترائییەکان لە 21 ئادار (ئانکو نەورۆز) رۆژ و شەو تەمەن یەك دەبن و بروایان وا بوو کە ئیتر رۆژ بەیەکجاری لەنەمانو تاریکستانی جەژن و شاهی .

لە کن ئێزدیەکان جەژنی (سەری سال) کە دە کەوێتە یەکەمین چوار شەمی مانگی میسانی رۆژهەلات (شەرقی) ، ئەم جەژنە زۆر نێزیکە لە نەورۆز . لەم جەژنەش ئاگر هەلئەجیرسێنن لە پەرستگەی لالش و شوێنە پیرۆزەکانی تر .

هەردیسان لەسەر پیرۆزی (رۆژ) و (نەورۆز) ... فاروق الدملوجی لە کتێبەکەی دا (الألوهیة في الدیانة الزردشتیة) ئەلێ :

لە کتێبی (جلوه) کە یەکە لە کتێبە پیرۆزەکانی ئایینی ئێزدی هاتووە : -

- لە فەصلی سێیەم ئەلێ : -
  - لەنووریان رۆناکی جبرائێل (زرادوشتی) پێغەمبەر دروستبووە .
- لە فەصلی پێنجەم ئەلێ : -
  - بەدرۆ سوێند نەخۆن بە (رۆژ) و بە رۆناکی رۆژ .

- (رۆژ) و (مانگ) له نووری من دروستبوون .
- من موبارەکەی ئێوه ئەکەم گەلی مرۆڤانی ئـەم دنیایـه لەگـەل یەکـەمین تیشـکی (رۆژ) . هـەموو رۆژێك یەك جار موبارەکی ئێوه ئەکەم و له نەورۆز حەوت جار .
- من رەحمەتی خۆم لەسەر ئێوه ئەبارینم لەگەل ئاخرین تیشکی (رۆژ) له ئێواران . من ئەگرنژم یان پێئەکەنم له گەلتان هەموو ئێوارێك یەك جار و له (نەورۆز) حەوت جار .
- له شەوی نەورۆز حەوت نوێژبیکەن .

لەمانەی سەرەوش دیاره که قودسییەتی رۆژ و نەورۆز لەکن ئێزدیەکان گەلێك زۆره .

2- هەبوونی خوداوەندەکان یان (تعدد الآلهة) :-

له ئێش هاتنی زەردەشت پێغەمبەر و ناسینی ئاهورامەزدا ، میترائییەکان زۆر خوداوەند یان (آلهـة) یان هەبوو . بۆ هەر زاهیرەیەکی سرووشتی خودانێك هەبوو وەك خودانی باران ، فیضان ، نەخۆشـی ، بـرق وبرووسـی ، لـه دایـك بـوون (ولاده) ، مـەڕ ، چـاندن ، و هتـد .... گـەورەترین خوداوەنـد خوداوەندی (رۆژ) یان (میترا) بوو چونکه رۆژ تأسیر لەسەر هەموو لایەکانی ژیـانی مـرۆڤ ئـەکات و ژیان بێی رۆژ ورۆناکی و گەرمی پەیدا نابێت .

چەنده زەردەشت پێغمبەر موحارەبەی هەبوونی خوداوەندەکان کرد بەلآم قودسییەتی رۆژ و ڕۆناکی و ئاگر هەرما وەکو خۆی ، حەتا دەیگوت که رۆژ ڕۆناکی ئاهوامەزدایه .

له کن ئێزدیەکان رێزگرتنی یان قودسییەتی ئەوخوداوەندانه تا ئەمرۆش مایه . من حەز ئەکەم لێره بلێم که ئێزدی عیبادەتی خوا ئەکەن ... یەك خوا ... ئەو خوایەیه که ئایینەکانی تر وەك مەسیحی و ئیسلام عیبادەتی جووی دەکەن ... بەلآم خوداوەندەکان جێگای رێز و قودسییەتن . لێره مەبەستم ئەوەیه که ئێزدیەکان موحافەزەیان کردییه لەسەر رێزگرتن له خوداوەندەکانی میترایيزم .

هندێك خوداوەندەکانی که ئێستا ئێزدیەکان رێز لێدەگرن ئەمانەن : -

1- پیرافات ... خوداوەندی فەیەضان و طۆفان .
2- خاتوونا فەخرا ... خوداوەندی له دایك بوون یان (ولاده) .
3- شاهسوار ... خوداوەندی شەر
4- مەمێ شڤان ... خوداوەندی مەڕ .
5- گاڤانێ زەرزا ... خوداوەندی مانگ (الابقار) .
6- مەلك فخر الدين .... خوداوەندی مانگ (القمر) وتا (صحى) له کن مندالّەکان .
7- بابادین ..... زك ئێش .
8- مەهمەرەشان ..... باران .
9- هاجیال .... شێتبوون .
10- پیرێ جەروان .... دووبشتکا (عقرب)
11- پیرێ لبنا .... ژ نئیسان (الزواج) .
12- دەروێشی عەرد .... چاندنێ .
13- کانیا سپی .... مۆرکرنێ (تعمید) .

جگە لە ئەمانەش زۆر خوداوەندی تر هەن لەبەر نەبوون وەخت ناویان ناهێنم .

3- سەربڕینی گیانەوەرەکان لە پەرستگا یان لە کن مەزارەکان وەك بەعەرەبی ئەلێن (تقديم الضحايا و القرابين) لە ئاینی میترایی و ئایینی ئێزدیاتیش دا هەیە . بەڵام لە ئایینی زەردەشتی دا نییە .

4- پەرستگایەکان میترایی و ئەوانەی ئێستای ئێزدیەکان لە لالش ، روستکراون لەسەر (کانیەکان) و ئیتجاهیان لە شەرق بۆ غەربە .

5- لە سیمبولەکانی میترایی عەلامەتی (+) ئوە نیشانەی هێزی میترا و بەرەکەتەکەیە لە هەر چوار لایەکانی دونیا . ئێستاش لە کن ئێزدیەکان عەلامەتی (+) لەسەر تەلیسی گەنم و نۆك و نیسك و برنج ئەکەن بەمەبەستی بەرەکەت کە بەرەکەت دەکەوتە ناو ئەو دەخل و دانەدا .

6- لە ئایینی میترایی و زەردەشتی و ئێزدی چاندن و درەخت و بە خێوکردنی گیانەوەرانی ناو ماڵ شتێکی زۆر پیرۆزە . لە ئایینی زەردەشتی ئەوانە کە کاردەکەن مەعفونە لە رۆژوو گرتن .

لە ئێزدیاتی دا جەژنێکی تایبەت هەیە بۆ جۆتیارەکان و چاندن ئەوەش وەك باسمان کرد لەسەرەوە جەژنی (گوریا گای یان گوریا گای) .

7- لە ئایینی میترایی و زەردەشتی وئێزدیاتی هەر چوار عەناصری (هەوا و ئاگر و ئاو و خۆڵ یان ئاخ) پیرۆزن . زۆر تێکستی ئایینی مان هەن باسی پیرۆزی ئەم هەر چوار عەناصرە ئەکەن .

8- رۆژی پیرۆزی ئایینی میترایی لە رۆژی چوارشەم لە دایك بووە و لە زەردەشتی دا ئەلێن زەردەشت پێغەمبەر لە رۆژی چوارشەم لە دایك بوو و لە ئێزدیاتی دا ئەلێن طاووس مەلەك لە رۆژی چوارشەم لە نووری خوا دروستبووە .

9- <u>جەژنی جەما</u> : -

ئەم جەژنە لە 6 – 12 مانگە تشرینی یەکەم لە پەرستگای لالش دەکرێت . ئەم جەژنە لە ئایینی میترایی هەبوو و لە ئایینی زەردەشتیشدا هەیە بەناوی (میهرەگان) .

لە ئایینی ئێزدی دا ئەمانەی خوارەوە دەکرێن لە جەژنی جەمادا : -

أ- <u>گۆڤەندی سەما</u> :

کە پێش ئێستا باسمانکرد چۆن دەکرێ لە ئایینی ئێزدی دا .

لە ئایینی زەردەشتی دا دەکرێ بەناوی کۆمبوونی گەورە یان (الاجتماع الاكبر) ئەوەش دەلالەتی ئەوەیە کە ئاهۆرامەزدا لەگەڵ هاوکارەکانی کۆمدەبێ کە پێیان دەلێن (الخالدون المقدسون) .

ب – <u>ڕێ و ڕەسمی (قەپاغ)</u> : -

لە ئێزدیاتی دا ئەم ڕێ و ڕەسمە بە ئەم شێوەیە دەکرێ : -

لە ڕۆژی پێنجەمی جەژن میرو پیاوە ئایینییەکان گایێك دەهێنن و داوا لە ئامادەبووان دەکەن گایەکە بپارێزن بەڵام دووای دمێکی کەم گایەکە بزردەبێ و وئامادەبووان لێدەگەڕن و دەیبینن ، میر ئەمر دەکە گایەکە ببەنە کن پەرستگەی (شێشم) و لە ڕێگادا ئەوەی دەستی بگاتە گایەکە لێدەدات بەدار یان بە دەست . دووای گەیاندنی گایەکە بۆ پەرستگای (شێشم) سەری دەبڕن و گۆشتەکە ئەیکەنە خواردنێکی تایبەت ئێمە پێدەلێین (سماط) سماط خواردنێکی ئایینی پیرۆزە ، هەر یەك لە ئامادەبووان تۆزێك لەو خواردنە دە بێ بیخوات وەك تەبەرروك .

لە ئایینی میترایی ئەڵێن : میترا گایێك گرت وبردیە ناو ئەشكەوتێك ، بەڵام گایەكە هەڵات ، میتراو هاوكارەكانی توانیان جارێكیتر ئەو گایە بدۆزن و بگرن بە قودرەتی خوداوەندی رۆژ ، دووای ئەشكەنجەدانی گایەكە ، گایەكە دەكوژرێ بە چەقۆ ، دووای دەرهێنانی چەقۆیەكە عەرد سەوز دەبێ بە گیاو رووەك ، لە مێشكی یان (نخاع شەكی) گایەكە گەنم دروستبوو وە خوێنەمە بووە داری ترێ كە شەرابی موقودەس لێی دروست دەكەن .

ج – سماط چل مێران : -

لە رۆژی دووایی یی جەژن گایێك دەكوژرێ و گۆشتەكە دەكولێننو میر وپیاوە ئایینییەكان چەند پارچەیەكی گەورە لەو گۆشتە فڕە دەدەنە ناو ئەو خەلكە زۆرە كە لە دەوریان كۆمم دەبن . هەر یەك لە ئامادەبووان كەمێك لەو گۆشتە ئەخۆن وەك تەبەرروك و گۆشتێكی پیرۆز .

لە میتراییزمدا گایێكی گەورەیان دەكوشت و پیاوە ئایینییەكان و خەلكێكی زۆر كۆمەدەبوون بۆ خواردنی گۆشتەكەی . گۆشتەكەش وەك گۆشتێكی پیرۆز لە قەلەم دەدرا .

د – خەلات :

دووای كۆتاییی هێنان بە سماطی چل مێران ، میر شەرتێكی سپی لەسەری هەریەك لە ئامادەبووان گرێدەدەت وەك عەلامەیەكی پیرۆز و نیشانەی بەشداربوون لە جەژن .

لە میتراییزمدا عەینی شت شەریتی سبی یان دەسمالی سپی لەسەری بەشداربووانی جەژن دا گرێدەدان وەك نیشانەی بەشداربوون لە و جەژنەدا .

10 – سنجەق و شێرپكی ئاو یان پەرداغی ئاو : -

لە ئێزدیاتی دا سنجەق یان طاووس هەیە و هەرسال دووجار لەناو گوندە ئێزدیەكان پیاوە ئایینییەكان ئەیبەن لەگەل مۆسیقای ئایینی و تەراتیل بە مەبەستی پەروەردەی ئایینی و بەلاوكردنی نەصائح .

ئەم سنجەقانەش لە ماددەی برونز دروستكراون بەڕەنگی مەسنەدێك و لە سەرەوە طەیرێكی برونزی هەیە ، لە تەنشتەوە شێرپكەكی یان پەرداغێكی برونزیە .

ئەم سنجەقە كە لە مالێك دادەنێن حەفت سەرینی رەنگاو ڕەنگ لە پشت دادەنێن و خەلكەكە زیارەتی سنجەق و پیاوە ئایینییەكان دەكەن .

(توفیق وهبی) ئەلێت سنجەقی ئێزدیەكان شەكلێكی گوڕانكاری تێكراوە لە ئالای حەضەری میترایی (علم الحضر المثرائی) .

ئالای حەضە ری میترایی پێكهاتووە لە مەجمووعەیەكی تركیب كراو لەسەر مەسنەدێك ، سەری مەسنەدەكە رمێكی هیلالیە و سێ سەری هەیە و لە سەردا طەیرێكە بە شكلی نەسر ، لە پشت ئەمانەش چەند پارچەی پەڕۆ یان قیماش بەستاون . پەرداغی برونزی سنجەق هەر وەكو كاس ئاوی موقەدەسی میترایییەكانە كە پێ دەلێن (ئاوی هوما) .

10-ڕێ و ڕەسمی نان و ئاوی پیرۆز : -

لە جەژنی قوربانی ئێزدیەكان كە لە پەرستگەی لالش دەكرێت ، خەلێكی زۆر ئەرۆنە سەر چیایی پەرستگا و پیاوە ئایینییەكان (نان) فرە دەدەن بە سەریان دا ، هەر كەسێك لە ئامادەبووان پیچكۆل

ئەکەت بەزووترین وەخت پارچەیێك لەو نانە بگرێت و بیبـەت (لـەناو ئـاوی (کـانی سـپی) بکـات و بیخوات وەك نان و ئاوی موقەددەس .
هەر دیسان لە کۆندا کە مارکردنی کوڕو کیژێك دەکرا ، پیلوی ئایینی نانێك دەهێناو دەکردە دوو کەرو کەرێك بە کوڕەکە دەداو کەری تر بە کچەکە ئەمەش نیشانەی نیشانەی قودسییەتی رابیطەی زواج بوو .
لە میترایزمدا ڕێو ڕەسمی نان وئاوی پیرۆز هەبوو (ئانکو هوما) لە جەژن دا پیاوی ئایین چـەندین نان و ئاوی هوما ئامادە دەکرد و لەگەل ئامادەبووان نانەکە لەناو ئاوی هومادەکردن و هەریەك هندێك ئەیخوارد وەك نان و هومای پیرۆز .

11-مۆرکردنی (تعمید) :

لە ئایینی ئێزدی دا دەبێ هەموو ئێزدییەکان تعمید بکرێن بە ئاوی (کانیا سپی) لە پەرستگەی لالش . تعمید باشترە ئەگەر لـە جـەژنی (چلەی هـاوین) یـان (جـەژنی جـەما) بکرێـت بـەلام لـە هـەموو دەمێك دروستە و مەقبوولە .
هەر دیسان باشترە ئەگەر مرۆڤی ئێزدی لـە منالییـەوە تعمیـد بکرێـت بـەلام ئەگـەر پێیـان نـەکرێت ، تعمید کردن لە هەرتەمەنێك دەبێت .
لە میترایزمدا دەبوایە هەوو منالەکان لە ئاوی کانی کە پەرستگا لەسر دروستکرایە تعمید بکرێت .

12-بەرات : -

بەرات لە ئاخ یان خۆلی پیرۆزی پەرستگای لالش دروست دەکرێت دوای تێکەلکردن لەگەڵ ئاوی پیرۆزی کـانی سـپی . بـەرات تقریبـا بـە حـەجمی نۆکێکـە یـان تۆزێـك گـەورەتر , هـەر ئێزدیـەك سـەرەدانی پەرستگای لالش بکات دەبێ یەك لەو بەراتانە لەگەڵ خۆی بباتـە ماڵەوە وەك دەلیلـی سـەرەدانکردنی پەرستگایان بەشداربوونی لە جەژن . لە کەوندا ئێزدیەکان دەیانگۆت (هەوییەی یان ناسنامەی مرۆڤی ئێزدی هەبوونی بەراتە لە گیرفانی دا . لە میترایزمدا نەوعە بەردێکی وورد و مـەنقووش هـەبوو لـە پەرستگا ، هەر کەسێك زیارەتی پەرستگا کردبا یان خۆلی ئایینی تەواو کردبـا دەبوایـە بـەرێك لەوانـە لەگەل خۆی هەلگرێ هەر بۆ عەینی مەبەستی هەلگرتنی بەرات لەلای ئێزدیەکان .

14 – ئێزدی لەو باوەری دانە کە لـە رۆژی قیامـەت طـاووس مەلـەك هاوکارییـان دەکـات و دەیانبـەتـە بەهشت . میترایەکان باوەڕیان هەبوو کە لە رۆژی قیامەت (میترا) هاوکارییان دەکات و دەیانپارێزت لە ئەشکەنجە و نەخۆشی دووای مردن .

15 – گیرڤان یان گریڤان : -

گیرڤان کراسێکی داخلیـە لە قیماشی سپی دروسـت دەکرێـت و دەبـێ طـەوقـەکی دۆرمانـدۆری ئەسـتۆ هەبێ . دەبێ کـوڕ و کچـی ئێـزدی گیرڤـان لەبەرکـەن . هـەروەها کـە ئێزدییـەك دەمـرێ دەبـێ گیرڤـان لەبەرکەن پێش شاردنی . گیرڤان ناوێکی ترشی هەیە ئەوەش (تۆکا ئێزی) پێ دەگوترێ .
لە میترایزم و زەردەشتیشدا گیرڤان هەیە و بەعەینی دروستکردن بەس گیرڤانێکی کچکە هەیە لە بن طەوقەکە یان تۆکەکەدا کە زەردەشتییەکان ئەلێن خێرو بەرەکەت دەکەوێتە ناو ئەو جیرڤانەدا .

16 – زواج یان ژن ئینان : -

لە ئایینی ئێزدی و زەردەشتی زەواج لە ئایینەکانیتر موحەررەمە .

17 – زمانی کوردی : -
زمانی ئایینی ئێزدیەکان زمانی کوردیە هەموو تێکستەکان بە زمانی کوردی نە .
لە ئایینی زەردەشتیشدا زمانی کوردی کۆن زانێ ئایینیە .
18 – کراس گهۆڕین (تناسخ الارواح) : -
لە ئایینی ئێزدی و زەردەشتیدا بروا بە تناسخ الارواح هەیە ئانکو هەردووکیان ئەلێن دووای مردنی مرۆڤ جەسەد نامینێ بەڵام (روح) نامرێ . ئەگەر رۆحێکی باش بێت دەگەڕێتەوە ناو قالبێکی تازەو ئەو مرۆڤە لە ژیانێکی خۆش و خاوێن دا ئەژیت . ئەگەر رۆحێکی خراب بێت دەگەریتە ناو قالبێکی تر یان ناو گیانەوەرێکی خراب کە لە هەموو ژیانی خۆ عەزاب و نەخۆشی ببینێت .
19- ئێزدیەکان بروایان وایە کە خێرو شەڕ لەیەك دەرگا دێن ، ئەلێن کە عەقلی مرۆڤ مەصدەری خێرە و ئەگەر مرۆڤ بە عەقل کار بکات تووشی هیچ غەلەطێك نابێن بەڵام ئەگەر بەنەفسی خۆی یان رەغەباتی خۆی کار بکات تووشی غەلەطی ئەبێت . عەقل و نەفس هەر لەیەك مرۆڤدانە و ئەو مرۆڤەش خوا دروستکردیە .
لەئایینی زەردەشتی دا ئەلێن : ئاهورامەزدا مەصدەری خێرەو نەفسی مرۆڤ مەصدەری شەڕە . دژایەتی و صیراع بەردەوام دەبێ لە بەینی خێرو شەر بەڵام لە کۆتایی دا خێر بەسر دەکەوێت .
20- پیاوە ئایینییەکان لە هەردوو ئایینی ئێزدی و زەردەشتی دا پێیان ئەلێن (پیر) . بەڵام دووای هاتنی (شێخ ئادی) بۆ ناو ئێزدیەکان لە پەرستگەی لالش لە سالی 1075 ز طەبەقەی شێخ دروستگرد . یانی لە ئەصلی دیانەتدا شێخ لەناو ئێزدیەکان نەبوون .
لەم خالانی سەرەوە دیارە کەڕێ و ڕەسمی ئێزدیەکانی ئێستا زۆر موطابقن لەگەل ئایینی میترایی و ئایینی زەردەشتی ... بەتایبەت لەگەل ئایینی میترایی .
سەرەڕای ئەو هەموو کارەسات و ئەنفال و حەمەلاتی ئیبادە ئێزدیەکان توانییان ئایینی کۆن و ڕێ ورەسمەکانیان بپارێزن تا ئێستا .
} ل پشتی ڤێ : ئالییێ نەتەوەیی {
1- فرمان و ئەنفالێن ب سەرێ ئێزدیان هاتێن ل دەمێ عەباسیا و ئۆصمانیا .
⋆ هەفتی وپێنج فرمان .

- فتوی شێخ الاسلام (ابو سعود العمادی) 1494 – 1575 م .
- فتوی الشیخ (عبدالله الربتکی) 1724 م
- حملة محمد باشایی رەواندزی یان میرێ کۆرە 1832 م
- حملة ابراهیم حاجی پاشا 1917 (سترانا حەسەن و غەزالێ) .
- حملة الفریق عمر وهبی پاشا 1892
- حملة حلوڤ پاشا علی سنجار 1837 .
- شەرێن حەمۆیێ شەرو ل گەل دەولەتێ .
- شەرێن داودێ داود ل گەل دەولەتێ .

2- شورەشێن کوردی

3- بارزانی نەمروشورەشا ئەیلوولی

4- تعریب

5- پشتی سەرهەلدانی - بنگەهێ لالش – راگەهاندن – دەرسا دینی

<u>ژێدەروکانی بابەت (المصادر) :</u>

- جورج حبیب – الیزیدیة بقایا دین قدیم – بغداد 1978
- د . خلیل جلدی – نحو معرفەحقیقە الدیانە الایزدیە – المانیا 1992
- ب - ش دلکۆڤان – گۆڤارا لالش – ژمارە (2 – 3) مزدوج .
- فاروق الدملوجی – الالوهیة فی المعتقدات الوثنیة .
- فاروق الدملوجی – الالوهیة فی الدیانە الزردشتیة .
- توثیق و هبی – الیزیدیة بقایا الدیانة المثرائیة .
- انور مائی – الاکراد فی بهدینان .
- تێکستە پیرۆزەکانی ئایینی ئێزدی .

بەروار/ 11 / 9 / 2002